

# MOTİVASİYA VƏ ONUN XARİCİ DİLİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ ƏHƏMİYYƏTİ

**Səkinəxanım Vəliyeva**

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

<http://ORCID.org/0000-0002-6954-9136>

[veliyevasekine56@gmail.com](mailto:veliyevasekine56@gmail.com)

## **Xülasə**

Sürətlə dəyişən və qloballaşan dünyamızda mütəxəssis kadrlara ehtiyac günü-gündən artır. İngilis dili xarici dil deyil, ünsiyyət vasitəsi olduqda, dil öyrənmə və tədrisində böyük bir artım oldu. Bununla birlikdə, tələbələrin bir hissəsi tərəfindən yeni dilin mənimsənilməsinə bir az laqeydliyin şahidi olduq.

Motivasiya ehtiyaclarının davranış mənbələri arzu olunan mükafatların alınması və xoşagəlməz nəticələrin qarşısını almaq, eləcə də pozitiv modellərə başlamaqdır. Bioloji mənbələr duyğuları aktivləşdirir, stimulyasiyanı artırır, azaldır, təsirli mənbələr isə affektiv dissonansı artırır və ya azaldır, bizim yaxşı hiss etməyimizə səbəb olur və pis əhval-ruhiyyəni azaldır. İdrak mənbələri, adından da göründüyü kimi, maraqlı bir şeyə diqqət ayırır, məna və ya anlayış inkişaf etdirir, təhdid və ya riski ortadan qaldırır. Müvafiq mənbələr bir insana fərdi xəyal qurmağa, həyatını idarə etməyə kömək edir. Və nəhayət, mənəvi mənbələr insanın həyatının məqsədini anlamağa kömək edir.

**Açar sözlər:** motivasiya, davranış, təhsil, öyrənmə fəallığı, hədəf.

## **MOTIVATION AND ITS IMPORTANCE IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING PROCESS**

**Sakinakhanum Valiyeva**

*Azerbaijan State Pedagogical University*

## **Abstract**

In our rapidly changing and globalized world, the need for specialist personnel is increasing day by day. When English became a means of communication rather than a foreign language, there was a huge increase in language learning and teaching. However, we witnessed some apathy towards learning the new language on the part of the students.

Behavioral sources of motivational needs are obtaining desired rewards and avoiding unpleasant consequences, as well as initiating positive patterns. Biological sources activate emotions, increasing or decreasing stimulation, while affective sources increase or decrease affective dissonance, making us feel good and reducing bad moods. Cognitive resources, as the name suggests, focus on something interesting, develop meaning or understanding, eliminate threat or risk. Relevant resources help a person to dream individually, to manage his life. And finally, spiritual sources help to understand the purpose of one's life.

**Key words:** motivation, behavior, education, learning activity, goal.

## **МОТИВАЦИЯ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ**

**Сакинаханум Валиева**

*Азербайджанский государственный педагогический университет*

### **Резюме**

В нашем быстро меняющемся и глобализованном мире потребность в специализированных кадрах возрастает с каждым днем. Когда английский стал средством общения, а не иностранным языком, произошел огромный рост изучения и преподавания языка. Однако мы стали свидетелями некоторой апатии к изучению нового языка со стороны студентов.

Поведенческими источниками мотивационных потребностей являются получение желаемого вознаграждения и избежание неприятных последствий, а также инициирование позитивных моделей поведения. Биологические источники активируют эмоции, усиливая или ослабляя стимуляцию, тогда как аффективные источники усиливают или уменьшают аффективный диссонанс, заставляя нас чувствовать себя хорошо и уменьшая плохое настроение. Когнитивные ресурсы, как следует из названия, фокусируются на чем-то интересном, развивают смысл или понимание, устраняют угрозу или риск. Соответствующие ресурсы помогают человеку индивидуально мечтать, управлять своей жизнью. И, наконец, духовные источники помогают понять цель своей жизни.

**Ключевые слова:** мотивация, поведение, образование, учебная деятельность, цель.

## **Giriş / Introduction**

Motivasiya şagirdlərin dil öyrənməyə olan qətiyyətini və marağını artırma biləcək bir təkanverici və eyni zamanda görünməz qüvvədir. Vəzifəmizin xarici dil öyrətmək olduğunu nəzərə alaraq, motivasiyanın bəzi vacib məqsədlərini qeyd etmək istərdik:

- Universitet tələblərinin yerinə yetirilməsi;
- Təhsilin yaxşılaşdırılması;
- Tənqidi və yaradıcı düşüncə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi;
- İş imkanlarının və maaş potensialının artırılması;
- Qlobal anlayışın artırılması və s.

Müəllim şagirdləri təhsilə cəlb etmək üçün motivlərinə güclü diqqət yetirməlidir. Şagirdləri motivasiya etmək üçün motivasiyanın tərifinə nəzər salaq. Webster'ə görə motivasiya etmək, kiməsə bir şey etmək üçün bir səbəb vermə prosesidir: birini motivasiya etmə prosesi, işə can atmağın şərtləri; motivasiya olma şərti; kiminsə nəşə etməsinə səbəb olan bir qüvvə və ya təsir. Müəllim şagirdin motivlərini tapa bilmək üçün burada əhəmiyyətli faydalar da görməlidir.

Yüksək motivasiyalı bir şəxs dili öyrənməkdən zövq alacaq, dili öyrənmək istəyəcək və dili öyrənməyə çalışacaqdır. "İntegrativ yönümlü bir şagirdin, ehtimal ki, dili öyrənmək istəyi daha güclü olar, öyrənmə vəziyyətinə daha çox müsbət münasibət bəsləyər və dili öyrənmək üçün daha çox zəhmət sərf etməsi ehtimalı daha yüksək olar" [Gardner, 2006:19-42].

Motivasiya müəyyən hədəflərə çatmaq üçün yüksək səviyyədə həvəs yaratmağın bir yoludur və bu vəziyyət bəzi fərdi ehtiyacların ödənilməsi ilə təmin edilir.

Motivasiya şagirdin öyrənməyə olan fəallığının və münasibətinin dərəcəsini təyin edir və məqsəd, səy, istək, enerji, fəal iştirak və inaddan ibarətdir. Bir şagirdin motivasiyasını başa düşmək üçün bəzi məqamların altından xətt çəkilməlidir. Bunlar öyrənənin təbii marağıdır: (daxili məmnuniyyət = şəxs xaricində), müəllim / müəssisə / iş: (xarici mükafat = insanın daxili), vəzifədəki uğur: (məmnuniyyət və mükafatı birləşdirmək).

Davranış qaydalarını aşılayanlar motivasiyanı xarici stimula və həvəsləndirmə baxımından izah edirlər. Müəllimin fiziki mühiti və hərəkətləri çox vacibdir. Koqnitivistlər motivasiyanı bir insanın həyatda məna və məmnuniyyət üçün fəal axtarışı ilə izah edirlər. Beləliklə, motivasiya daxildir. Veyner davranış nəzəriyyələrinin xarici motivasiyaya (yəni mükafatlara)

yönləməyə meylli olduğunu vurğulayır. İdrak nəzəriyyələri isə daxili motivasiyalarla (yəni hədəflərlə) əlaqəlidir.

Qardner və Lambert öyrənənin hədəf dilə münasibətini və hədəf dildə danışan cəmiyyətin mədəniyyətini dil öyrənmə motivasiyasında həlledici rol oynadığı qənaətinə gəlmişdir. Onlar instrumental və integrativ motivasiya anlayışlarını təqdim etmişlər. Birincisi, öyrənənin utilitar məqsədlər üçün bir dil öyrənmək istəyinə, ikincisi hədəf dil birliyinə uğurla inteqrasiya etmək üçün bir dil öyrənmək istəyinə istinad edir [Gardner, 1996:66-75].

Vrum şagirdlərin ikinci bir dil qavrama motivasiyasının aşağıdakı şəkildə təyin olunduğunu bildirir:

Zəhmət; Hədəflərin cəlbədiciliyinin dərəcəsi və ya dəyəri; Ümidetmə (hədəflərə çatma ehtimalı qavrayışı); Bacarıq (qiymətləndirmə, məqsədlərə çatma qabiliyyəti); Vasitəlilik (müvəffəqiyyət və mükafat əlaqəsi);

Qardner həmçinin ikinci dil qavrama motivasiyanın "fərdin bu işi görmək istəyi və bu fəaliyyətdə yaşanan məmnuniyyət səbəbi ilə dili öyrənmə dərəcəsi və ya çalışması" kimi tərifinə əsaslandığını da söyləmişdir [Gardner, 1993:242].

Uzun illər ərzində ikinci dil öyrənmə bir çox Sovet və daha sonra Rusiya qurumlarında hədəf mövzusu olmamışdır. Bu fikir məzunlar üçün təşviqin olmaması ilə izah edilə bilər. Xaricdə və ya ortaqların şirkətdə işləmək imkansızlığı şagirdləri karyeralarında ehtiyac duymayacaqları bir dili öyrənmək istəməməsinə səbəb oldu. Sovet inqilabından və dünyanın dəyişməsindən sonra da bu inamı aradan qaldırmaq asan deyildi. Rusiya Xalqlar Dostluğu Universiteti hər zaman dil tədrisində aparıcı universitet olmasına baxmayaraq, tələbələr arasında hələ də ikinci dil öyrənməyə münasibət tam mənada müsbət deyildir.

Öz müqəddəratını təyinetmə bir çox şagird üçün əsas amil idi və bir şəxsin şəxsi seçimi ilə tapşırığın daxili cəhətdən faydalı olması üçün tapşırığı yerinə yetirmək üçün sərf olunan səyi başlatmağı və tənzimləməyi bacarmalı olduğunu təklif edirdi. Buradakı daxili motivasiya bir tapşırığın öz xatirinə icrası demək idi. Tapşırığın tamamlanması prosesi zamanı qazanılan mükafatları qiymətləndirirdi. Eyni zamanda, xarici motivasiya, tapşırığın başa çatması xaricində yaxşı qiymətlər kimi bir mükafat əldə etməkdə idi. Bu müstəqillik nəzəriyyəsinin daxili motivasiyanı sarsıtdığına inanılır; tapşırıq bir məqsəd üçün bir vasitə kimi görülürsə fərdlər bir tapşırıqla daxili maraqlarını itirəcəklər.

#### **Motivasiyanın artırılmasına təsir edən amillər.**

Tələbələrə bir çox fəaliyyətə cəlb etməyə çalışarkən o vaxt hüquq fakültəsində xarici dillər şöbəsi tələbələrə həvəsləndirə biləcəyimiz dərəcəni

müəyyənləşdirmək üçün bir sıra araşdırmalar apardı. Bu məqsədlə tanınmış alimlərin motivasiya nəzəriyyələri sahəsindəki bəzi əsərləri öyrənilmişdir. Hansı nəzəriyyənin ehtiyaclarımıza ən uyğun olduğunu ayırd etmək asan deyildi, amma sonunda bəzi qərarlar verildi. Metodika və təcrübəni tərcümə etməklə yanaşı, hüquqi aspektlərə həsr olunmuş bir neçə tələbə konfransı təşkil etdik. Şöbə hər il konfranslar keçirirdi, ancaq əsasən yaxşı qiymətlər almaq istəyənlər üçün bir növ sığınacaq idi.

Dil öyrənmə, idrak mexanizmi ilə ətraf mühit şəraiti arasındakı qarşılıqlı əlaqənin nəticəsidir. Beləliklə, dil öyrənmə mühitini başa düşmək və yaratmaq dil müəlliminin əsas probleminə çevrilir. Müəllimlər, şagirdlərin dil əldə etdikləri və optimal öyrənmə şəraiti yaratmaq üçün düzəlişlər edə bildikləri vəziyyəti müşahidə edə bilirlər. Təlim fəaliyyətləri tərtib edərkən dil müəllimi unutmamalıdır ki, dil öyrənmə, müxtəlif istifadə şərtlərində tətbiqetmənin düzgünlüyünə və məqsədəuyğunluğuna diqqət yetirdiyindən öyrənənlərə bir çox kontekstdə dil istifadəçisi kimi iştirak etmək imkanları verilməlidir. Bu imkanlar şagirdlərin motivasiyasının artması və dil istifadəsinin incəliklərinə dair məlumatlılığı ilə nəticələnməkdir.

Təlimçilər, uyğun olan öyrənmə məqsədlərinə çatmaq üçün həqiqi ehtiyaclarını bilməlidirlər. Bu onları daim köçürülməli olan dil biliklərindən və dünyagörüşlərindən istifadə etmələrini tələb edən real dünya tapşırıqlarının mürəkkəbliyinə hazırlayır.

Şəxsi xüsusiyyətlər, xüsusən də yaş, cinsiyyət, milli mənşə ciddi bir fikir verilməyən amillərdir. Yuxarıda adları çəkilən çətin amillər kimi göstərilən bu tip işləri apara bilən bəzi mütəxəssislərin psixoloji dəstəyi də daxil olmaqla bir qədər yaxşılaşdırmaya ehtiyac var idi. Tələbələr etibar edə biləcəkləri və təqib edəəcəkləri birinə ehtiyac duyduqlar.

Motivasiya məqsədə doğru işləmək enerjisi ilə birləşərək bir hədəfə çatmaq istəyidir. Motivasiya sözü bizi bir məqsəd, səy, istək, enerji, aktiv iştirak, inad haqda düşünməyə vadar edir. Müəllim şagirdin uğur əldə etmək arzusunu dəstəkləyə bilmək üçün motivasiya mənbələrini bilməlidir.

Öyrənmənin daxili məmnuniyyəti bir nömrəlidir. Bu, öyrənmənin təbii maraqlarına əsaslanır. Sonra xarici mükafat gəlir: müəllim / təşkilat / iş. Birlikdə məmnunluq və mükafat tapşırıqda uğur qazanır. "Çox şagirdlər, müəllimləri onlardan öyrənmələrini gözlədikdə onlar da öyrənməyə səy göstərirlər." Bu fakt həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin birgə motivasiyalı olmalarını sübut edir.

Bəzi tətqiqatlarda cinsə görə araşdırma aparsalar da, dini mənsubiyyət haqqında heç nə deməmək üçün nəzərə alınmadı. Bunlar şagirdlərin ikinci dil əldə etmə motivasiyasına təsir edən daxili faktorlar sırasındadır (Bəzi digər amillər yaş, maraq, səriştəlilik və ana dilini bilməkdir).

Xarici amillərə gəldikdə, təşviq edən, geribildirim verən, mükafat verən, sinif atmosferi, rol modelləri və ev dəstəyi verən müəllimlərdir.

Əslində, insanlar yaxşı gördüklərini etməyi sevirlər və buna görə də bunu daha çox etməyə çalışırlar və daha çox şey göstərirlər. Beləliklə, "İngilis dilində yaxşı deyiləm" kimi bir imic inkişaf etdirən tələbələr, əvvəlcədən bildiklərini – İngilis dilində yaxşı olmadıqlarını izah edən vəziyyətlərdən qaçacaqlar. Bu, aşağı qabiliyyət – aşağı motivasiya - az şey - aşağı nailiyyət – aşağı motivasiya – aşağı nailiyyət kimi bir özünü qavrayışın aşağı bir motivasiya düşkünlüyünə səbəb ola bilər.

#### **Dilöyrənmədə motivasiyanın rolu.**

Qardner əsas ikinci dil öyrənmə motivasiyasını üç xüsusiyyətdən ibarət bir quruluş kimi təsvir edir:

- bir dil öyrənməyə münasibət;
- dili öyrənmək istəyi;
- motivasiya intensivliyi.

Qeyd etmək lazımdır ki, sinifdə dildə yaxşı nəticə göstərən şagirdlər, olmayanlara nisbətən daha inamlıdırlar. Uğursuzluq hissi aşağı qabiliyyət - aşağı motivasiya – az şey – aşağı nailiyyət – aşağı motivasiya – aşağı nailiyyət kimi bir özünü qavrayışın aşağı salınmasına səbəb ola bilər.

Tələbələr çox işləməyə və uzunmüddətli hədəflərə həvəsləndirmək üçün müəllim ilk növbədə işini sevməli və özündə motivasiya yaratmalıdır. Bir çox şey arasında, tələbələr əlçatan alt hədəflər qoymağa təşviq etməyi və kurs məzmununun cəlbediciliyini artırmağı təklif edən Dornye ilə razıyıq. Dornye "Dil öyrənənləri motivasiya etmək üçün on əmr" əsərində öz davranışınızla fərqi bir nümunə göstərməyi, sinifdə xoş, rahat bir atmosfer yaratmağı, öyrənənin dili öyrənmədə özünə inamını artırmağı, hədəf dil mədəniyyəti ilə şagirdləri tanış etməyi təklif edir. Müəllimlər ikinci dil sinif otağını psixoloji ehtiyacların ödənilməsi və dil narahatlığının minimuma endirildiyi qonaqpərvər, müsbət bir yerə çevirə bilərlər.

Müəllimlər şagirdləri digər şagirdlərlə müqayisə etmək əvəzinə müsbət öz-özünə danışma, rəhbərliklə birlikdə öz-özünü qiymətləndirmə və konkret hədəflərə yiyələnmə yolu ilə öz daxili mükafatlarını inkişaf etdirməyə təşviq edə

bilərlər. Beləliklə, ikinci bir dili öyrənməyə davam etmək üçün motivasiyanı artıraraq daha çox öz-özünə müvəffəqiyyət əldə etmək hissini təbliğ edirsiniz [Dunn, 1978:273-279].

Müəllim şagirdləri hər zaman, xüsusilə, müəyyən sahələrdə çətinlik çəkəndə və ya özlərinə inam hiss etmədikdə təşviq etməli və dəstəkləməli, öyrətdiyi mövzuda enerjili və həvəsli olmalıdır. Tələbələrin səhv etməkdən çəkinmədikləri və riskə getməyə təşviq olunduqları bir atmosfer yaradılmalıdır. Sürpriz şəkildə anidən sorğu-sual, həddindən artıq rəqabətçi fəaliyyətlər, tələbələri hazırlıq üçün heç bir xəbərdarlıq və ya şans verilmədən yaşadları qarşısına qoymaq və səhvləri neqativ şəkildə, ittiham qaydasında düzəltmək kimi gərginliyə səbəb olan strategiyalardan çəkinmək lazımdır. Əvvəlcədən planlaşdırılmış və spontan fəaliyyətlər sayəsində dil öyrənmə mühitində hədəf dildə qarşılıqlı əlaqə imkanları təmin etmək də məqsədəuyğundur.

2015-ci ildə treynərlər əvvəlki ilin bəzi mənfi təsirlərindən qurtula bilməkdən çox çətinlik çəkdilər. Tələbələrin qısamüddətli və uzunmüddətli hədəflərini bilməli olduqları və hansı hədəflərin prioritet olduğuna diqqət ayırdıq. Tələbələrin bir çox məqsədi ola bilər və bir çoxuna çatmağa can atırlar. Bununla birlikdə, bu hədəflərdən birinə və ya ikisinə çatmaq məqsədilə çalışmaq üçün kifayət qədər vaxta və enerjiyə sahib ola bilərlər. Beləliklə, onlar üçün hansı hədəflərin ən üstün olduğu sualı, öyrənməyə həvəsli olmaq üçün vacib bir addımdır. Bu, müəllim və təhsil işçilərinin kömək əlini uzatmasına ehtiyac duyulduğu bir məqamdır.

### **Nəticə / Conclusion**

Müasir cəmiyyət yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına ali təhsilin əsas prioritetlərindən biri kimi baxır. Gələcək mütəxəssislərin universitet əsaslı hazırlığının təkmilləşdirilməsi prosesi olduqca mürəkkəbdir və bir çox amillərdən asılıdır. Bunlardan biri tələbələrin gələcək peşənin əhəmiyyəti və xüsusiyyətləri ilə bağlı məlumatlılığının və münasibətinin adekvatlığından bəhs edir. Müvafiq qavrayışlar, ictimai cəhətdən yetkin şəxsiyyətlərin formalaşması üçün məcburi şərtlərə çevrilir. Tələbələrin idrak qabiliyyətlərinin və sosial bacarıqlarının artırılması motivasiyası təlimin tərkib hissələrindən biri, bütöv təhsil prosesinin əhəmiyyətli bir elementi hesab olunur.

Motivasiya texnikasının inkişafı tələbələrin ehtiyaclarını, bacarıqlarını, biliklərini, qabiliyyətlərini və komandadakı şəxsiyyətlərarası münasibətlərin hərtərəfli təhlilini birləşdirən inteqrasiya olunmuş yanaşmaya əsaslanmalıdır.

### **Ədəbiyyat / References**

1. “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri (2018). (06-07 dekabr 2018-ci il, Bakı – Azərbaycan). – Bakı: ADU. – 224 səh.
2. Dunn, R., & Dunn, K. (1978). Teaching Students through their Individual Learning Styles. A Practical Approach. Prentice Hall. – Reston Publishing Company. – 336 p.
3. Gardner, H. (1993). Frames of the mind: The theory of multiple intelligences 10th Anniversary Edition. – New York: Basic Books. – 468 p.
4. Gardner H. (2006). Socio-educational Model. A main feature of the socio-educational model is motivation. – Australian Interantional Academic Centre. – p.242.
5. Gardner, R.C. (1996). Motivation and second language acquisition: Perspectives. // Journal of the Canadian Journal of Applied Linguistics. – 18(2). – p.19-42.
6. [www.111.macrothink.org/jse](http://www.111.macrothink.org/jse)
7. [www.ipedr.com/vol5/no2/104-H10249.pdf](http://www.ipedr.com/vol5/no2/104-H10249.pdf)

### **Məqalə tarixçəsi**

|                           |                                           |
|---------------------------|-------------------------------------------|
| <i>Daxil olub</i>         | <i>16.02.2024</i>                         |
| <i>Qəbul edilib</i>       | <i>01.03.2024</i>                         |
| <i>Nəşrə tövsiyə edib</i> | <i>Tamilla Vahabova</i>                   |
|                           | <i>pedaqogika elmləri doktoru, dosent</i> |